

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЧЕРНЯЄВ ВАЛЕРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 94 (73).091 "1909/1922"

ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКА ПОЛІТИКА США 1909-1922 РР.

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Машевський Олег Петрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри нової та новітньої історії
зарубіжних країн.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Потехін Олександр Володимирович,
Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України,
головний науковий співробітник;

кандидат історичних наук, доцент
Гончар Юлія Борисівна,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова, доцент кафедри
всесвітньої історії Інституту історичної освіти.

Захист відбудеться 10 жовтня 2016 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.01 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 349.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала №12.

Автореферат розісланий 9 вересня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

А. Л. Пількевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження. Військово-морські сили завжди відігравали важливу роль в історії міжнародних відносин. Розвиток флоту виявляв основні лінії зовнішньої політики та її справжні цілі. На початку ХХ ст., навіть у мирний час морська могутність відігравала не менш важливу роль, ніж під час війни.

На сьогодні Сполучені Штати є найпотужнішою державою світу. Цього лідерства вдалося досягти зокрема і завдяки ефективній політиці та необхідним заходам, що були зроблені американською владою на початку минулого століття. На сьогодні США демонструють всьому світові, що мають намір і надалі утримувати світову першість у військово-морській сфері. В сучасних умовах, як і на початку ХХ ст. американський флот активно використовується в інтересах зовнішньої політики американської адміністрації. Військово-морські сили США стали одним із найважливіших інструментів дипломатії. Сполучені Штати направляють свої кораблі в місця конфліктів по всьому світу. Серед останніх прикладів можна назвати періодичні входження американських ВМС в акваторію Чорного моря під час ескалації українсько-російського конфлікту починаючи з 2014 р.

Проте, до початку ХХ ст. США не були могутньою морською державою. Протягом кількох століть військово-морська першість належала Великій Британії. На початку ХХ ст. стрімко нарощували свій військово-морський потенціал Німеччина та Японія. Для того, аби з'ясувати причини сучасної морської могутності Сполучених Штатів, необхідно звернутися до її витоків, що беруть свій початок у першій чверті минулого століття, коли вони кинули виклик іншим великим державам, та згодом досягли своєї мети.

Вивчення цього американського досвіду є актуальною темою для всебічного наукового дослідження з огляду на її недостатнє висвітлення як у вітчизняній, так і в зарубіжній історіографії.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження є складовою частиною наукової теми історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Україна в загальноєвропейських історичних процесах: пошуки цивілізаційного вибору» (державний реєстраційний номер 16БФ046-01).

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі репрезентативної джерельної бази всебічно дослідити основні напрями військово-морської політики США в 1909-1922 рр. Досягнення вищезазначеної мети вимагає виконання наступних завдань:

- проаналізувати історіографію проблеми та джерельну базу дисертаційної роботи;
- дослідити модернізацію військового флоту США напередодні Першої світової війни;
- визначити місце ВМС у зовнішній політиці на початку ХХ ст.;
- висвітлити роль американського військово-морського флоту в Першій світовій війні;
- розглянути вплив Паризької мирної конференції та міжнародної ситуації

після Першої світової війни на формування американської військово-морської стратегії;

- з'ясувати вплив рішень Вашингтонської конференції 1921-1922 рр. на баланс військово-морських сил у світі та міжнародне становище США;
- дослідити вплив «договору чотирьох» на розвиток американсько-британських відносин.

Об'єкт дослідження – зовнішня політика США в 1909-1922 рр.

Предмет дослідження – основні напрямки та особливості американської військово-морської політики в зазначений період.

Хронологічні рамки дисертаційної роботи охоплюють період з 1909 р. до 1922 р. Нижня хронологічна межа зумовлена приходом до влади американського президента Вільяма Тафта, а також змінами в кораблебудуванні і морській тактиці, внаслідок яких відбулась трансформація військово-морської політики. Верхній хронологічний рубіж обумовлений завершенням Вашингтонської морської конференції, на якій було встановлено новий військово-морський баланс сил у світі. Саме на цій конференції було завершено формування нової системи міжнародних відносин, в якій одне з головних місць посіли Сполучені Штати Америки.

Методологічною основою дослідження є принципи історизму та багатофакторності, а також системний та ціннісний підходи. Під час написання дисертації автор використовував такі наукові методи: проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, узагальнення, класифікації, синтезу та інші. Принцип історизму дозволив авторові дослідити військово-морську політику США упродовж 1909-1922 рр., визначивши її ключові етапи й особливості, умови формування та результати. Згідно з принципом багатофакторності було виокремлено низку найбільш важливих внутрішніх та зовнішніх факторів, що мали вплив на формування політики країни у військово-морській сфері. Завдяки використанню ціннісного підходу дисертанту вдалося визначити об'єкт і предмет дослідження, обґрунтувати актуальність дисертаційної роботи. Використовуючи системний підхід, автор показав роль та місце американських військово-морських сил у світовому балансі сил на початку ХХ ст., а також простежив зміни, які відбулись після Першої світової війни. За допомогою проблемно-хронологічного методу вдалося простежити динаміку зростання світової морської могутності Сполучених Штатів від третьої позиції в світі до паритету з Великою Британією. Послугуючись історико-порівняльним методом були виявлені та порівняні особливості військово-морських перегонів перед Першою світовою війною та на початку 20-х років ХХ ст., а також визначені характерні риси політики США стосовно цього питання. На основі методу аналізу, шляхом критичного опрацювання джерельної бази та історіографії проблеми показано вплив внутрішньополітичних і зовнішніх чинників на розвиток військового флоту та морської політики США. Використання автором методу синтезу сприяло формуванню цілісного бачення військово-морської політики США в зазначений період. Метод індукції використовувався протягом написання всієї наукової роботи: від пошуку матеріалів для дослідження аж до підведення його підсумків. Завдяки методу дедукції вдалося простежити роль та місце найбільш важливих проблем у

розвитку військово-морського флоту США та їх вплив на формування зовнішньої політики країни. Поєднання цих методів дало змогу досягти поставленої мети та вирішити науково-дослідницькі завдання.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що вперше у вітчизняному науковому просторі детально розглядаються питання, пов'язані з військово-морською політикою США в 1909-1922 рр. Наукову новизну дослідження також визначає низка отриманих в його ході результатів.

Вперше:

- у вітчизняній історіографії було всебічно та цілісно досліджено військово-морську політику США в 1909-1922 рр.;

- проаналізовано значення технічних аспектів модернізації військово-морського флоту США;

Удосконалено:

- наукові підходи щодо участі США у військово-морських перегонах напередодні та в роки Першої світової війни;

- знання стосовно перебігу і результатів Паризької та Вашингтонської міжнародних конференцій та їх вплив на американську військово-морську політику;

- знання щодо впливу повоєнної міжнародної ситуації на формування військово-морських планів США;

Набуло подальшого розвитку:

- вивчення ролі та значення використання військово-морських сил в американській зовнішній політиці;

- систематизація та аналіз історичних джерел і наукової літератури з проблеми дослідження;

- вивчення впливу американської військово-морської політики на міжнародний баланс сил.

Практичне значення дисертації визначається тим, що її зміст, висновки та узагальнення розширюють наукові знання з історії військово-морської та зовнішньої політики США в першій чверті ХХ ст. Матеріали дослідження можуть бути використані для написання наукових історичних праць, підручників і посібників, розробки нормативних та спеціальних курсів із всесвітньої історії у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та окремі положення дисертації обговорювалися під час засідань кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Результати дослідження були представлені на 6 всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: Дні науки історичного факультету (м. Київ, 2013 р.), IV міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті професора Г. Л. Бондаревського (м. Луганськ, 2013 р.), міжнародна науково-практична конференція «Шевченківська весна 2014» (м. Київ, 2014 р.) та «Шевченківська весна 2015» (м. Київ, 2015 р.).

Публікації. Основний зміст роботи та висновки відображені в 12 публікаціях автора з теми дослідження: 4 статті були опубліковані у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному та 7 – у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Структура дисертації обумовлена поставленою метою та завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'ятьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (16 сторінок, 201 найменування). Загальний обсяг тексту дисертації становить 196 сторінок, з яких основний зміст викладено на 177 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету й завдання, об'єкт та предмет дисертації, хронологічні та географічні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, відображено апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження»** аналізується стан наукової розробки теми та характеризується її джерельна база.

У підрозділі 1.1 *«Стан наукової розробки проблеми дослідження»* проаналізовано ступінь вивчення, основні підходи до дослідження проблематики військово-морської політики США.

У західній історіографії питання військово-морської політики США в 1909-1922 рр. не знайшло належного висвітлення з огляду на вивчення науковцями переважно окремих важливих питань розвитку військово-морського флоту, обороноздатності країни, а також американсько-британських відносин з морських питань. Перші праці, в яких згадувались окремі питання військово-морської політики США, були написані в 20-х роках минулого століття. Авторами цих праць були американські журналісти Рей Бейкер та Марк Салліван, які, спираючись на наявні в них відомості, здійснили спробу аналізу міжнародної політики США після Першої світової війни. Наприкінці 30-х років ХХ ст. було опубліковано дослідження американського професора історії Джорджа Девіса. Дослідник розглянув всю історію американського військового флоту, зосередивши увагу лише на ключових подіях, що мали відношення до створення та розбудови флоту. Американські історики Гарольд та Маргарет Спрут також присвятили свої дослідження історії американського флоту, вони більш академічно підійшли до висвітлення питань з історії флоту США. Англійський дослідник Роланд Чапут в своїй монографії ґрунтовно проаналізував американсько-британські відносини в контексті зменшення кількості морських озброєнь в 20-х роках минулого століття. Американські вчені в 50-60-х роках ХХ ст. більшу увагу приділяли вивченню морської політики США в контексті двосторонніх відносин із Великою Британією. Для англійських досліджень характерною особливістю була критика теорії «особливих» відносин із Сполученими Штатами, що у своєму дослідженні доводив Генрі Аллен. Серед американських вчених, які займалися цією проблематикою варто відзначити Сета Тілмана, Вільяма Брейстеда, Генрі Форбса, Стефана Роскіла. Інші дослідники, такі як: Девід Траск, Паоло Колетта, Мері Клячко – в 70-80-ті роки минулого століття в своїх дослідженнях звернули увагу на вивчення впливу провідних військових та політичних діячів того часу на розвиток військового флоту США. В працях англійських істориків цього періоду значну увагу відведено дослідженню «особливих» відносин між англосаксонськими державами, зокрема у праці Кеннета

МакДональда. В останнє десятиліття ХХ ст. провідною темою досліджень стала проблематика теоретичних аспектів військово-морської стратегії. Роберт Л. О'Коннел в своїй роботі критикував основні положення теорії морської могутності Альфреда Мегена та доводив хибність висновків зроблених керівництвом ВМС США, що зрештою, призвели до провалу американських планів на морському театрі бойових дій Першої світової війни. Вагомий внесок в дослідження впливу теорії А. Мегена на розвиток американського флоту належить Роберту Лаву молодшому та Полу Педісічу. Іноземні дослідження останніх років присвячені ключовим подіям в історії флоту США напередодні та під час Першої світової війни, зокрема, Джозеф Кіршбаум подав власне бачення значення та ролі найбільшої, на той час, військово-морської програми 1916 р.

До праць радянських істориків варто ставитися із особливою критичністю з огляду на політичну заангажованість робіт. Радянська історіографія в Сполучених Штатах вбачала свого головного ворога, тому висновки, зроблені в цих працях потрібно переосмислювати, спираючись на факти. Першими, хто в Радянському Союзі звернулись до проблематики військового флоту США, були Л. Іванов та П. Смірнов. Вони більшу увагу приділили технічним аспектам та морському суперництву між США та Великою Британією. Праці В. Кулакова, І. Демент'єва, Л. Зезюліної присвячені формуванню доктрини Мегена та її змісту. А. Куніна розглядала розвиток флоту Сполучених Штатів в контексті боротьби із радянською владою. А. Гальперін розширив знання про роль і місце англійсько-японського союзу в морській політиці США. З. Солонцов ґрунтовно проаналізував американську дипломатичну боротьбу та морські протиріччя, що існували між «імперіалістичними країнами». А. Раскін зробив вагомий внесок в дослідження історії американського військового флоту на межі ХІХ-ХХ ст.

Сучасна російська історіографія є більш об'єктивною, хоча також потребує аналізу та критики. Головними напрямками досліджень стали американсько-британські відносини в роки Першої світової війни, загальний розвиток морських озброєнь в першій чверті ХХ ст. та вивчення впливу ідеології А. Мегена на розвиток національних військових флотів різних країн. Вивченням цих питань займалися такі дослідники, як: Д. В. Лихарьов, Д. В. Усатюк, Н. В. Федоров, А. Г. Больних.

Питання військово-морської політики США впродовж 1909-1922 рр. не було предметом окремого дослідження у наукових колах України. Однак, сучасна українська історіографія представлена низкою праць з цієї тематики, присвячених різним аспектам як внутрішньої, так і зовнішньої політики США на початку ХХ ст., авторами яких є: Ю. Задависьвічка та А. Маврін.

Незважаючи на те, що як у зарубіжній, так і у вітчизняній історіографії існує багато праць, в яких висвітлено різні аспекти як внутрішньої, так і зовнішньої політики США, дотепер, не було підготовлено комплексного дослідження, в якому б вивчалась військово-морська політика США на початку ХХ ст.

У підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження» проаналізовано широкий комплекс джерел, які можуть бути умовно поділені на кілька категорій.

Першу групу складають офіційні документи, які мають різне походження та висвітлюють як питання розбудови військового флоту так й різні аспекти

внутрішньої та зовнішньої політики США. Серед них – щорічні президентські виступи перед Конгресом, великий обсяг спеціальних послань Конгресу, що з'являлися відповідно до нагальних проблем як внутрішньої, так і зовнішньої політики США. «Документи Вудро Вільсона» – шістдесятидев'ятитомна робота Артура Лінка, в якій зібрано значну кількість документів, що висвітлюють діяльність американського президента. Велику цінність для дослідження мають наступні публікації: матеріали засідань Конгресу, слухання з окремих питань, міжнародні договори та угоди. У матеріалах засідань Конгресу можна знайти відомості про тенденції розвитку суспільства та держави. Аналіз поданої в документах інформації дає змогу робити висновки про розстановку сил на політичній арені країни, відносини між партіями, а також позицію влади та опозиції. Окремо варто відзначити збірку «Зовнішні відносини Сполучених Штатів» (The Foreign Relations of the United States). Це офіційна документація, що відображає весь комплекс дипломатичної діяльності та ключові зовнішньополітичні рішення американського політикуму. До документів військово-морського департаменту належать звіти військово-морського секретаря, щорічні звіти військово-морського департаменту, морські книги, підготовлені профільним департаментом. У цих матеріалах міститься офіційна інформація від військово-морського департаменту, що стосувалась усіх аспектів його діяльності. Дипломатичне листування становить важливу групу джерел для нашого дослідження. Листування можна поділити на офіційне та конфіденційне. Спираючись на конфіденційне листування, можна отримати уявлення про справжні цілі, що ставились на зовнішній арені, простежити внутрішньополітичну боротьбу з питань зовнішньої політики.

Другу групу джерел склали публікації мемуарного характеру. Незважаючи на певну тенденційність такого типу джерел, цінність мемуарної літератури полягає в тому, що вона може пояснити факти та події, що не згадуються в інших джерелах. Спогади можуть допомогти встановити обставини, що мали вирішальне значення для прийняття певного рішення або висвітлити хід переговорів. Спогади та щоденники було написано багатьма державними діячами, які займали різні посади в досліджуваній період. Важливими для дослідження були мемуари англійського прем'єр-міністра Девіда Ллойд Джорджа, американського дипломата Едварда Хауза, військово-морського секретаря США Джозефа Деніелса, американського військового діяча, морського офіцера Бредлі Фіске.

Третю групу джерел склали матеріали періодичних видань, використаних у цьому дослідженні. Преса була важливим інструментом пропаганди. На шпальтах провідних американських газет того часу можна знайти чимало інформації, присвяченої зовнішній політиці держави, проблемам, що стосувались державних асигнувань у військовий флот, його ролі в житті США.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що джерела, які є в нашому розпорядженні, дозволяють скласти досить повне уявлення про розвиток військово-морської політики США 1909-1922 рр. Критичний аналіз документів та комплексне їх використання роблять можливим дослідження теми дисертації.

У другому розділі «Військово-морська політика США напередодні Першої світової війни» окреслено ключові аспекти розвитку американського

військового флоту та його використання на початку ХХ ст.

У підрозділі 2.1 *«Технічна модернізація кораблів на початку ХХ ст.»* висвітлюються характерні особливості технічного переоснащення військових кораблів; аналізуються точки зору військових експертів з питань подальшого розвитку ВМС США; розглядається вплив появи принципово нового типу кораблів – дредноутів на зміну військово-морської доктрини США. Автором здійснено спробу пояснення значущості засад доктрини «морської могутності» А. Мегена в поєднанні з технологічними змінами для внутрішньої та зовнішньої політики Сполучених Штатів.

Підрозділ 2.2 *«Розвиток американського військово-морського флоту в 1909-1914 рр.»* зосереджений на ключових аспектах військово-морської політики за президенства Вільяма Тафта та перших роках правління Вудро Вільсона. В. Тафт продовжив політику щорічного будівництва двох нових дредноутів, що була започаткована Теодором Рузвельтом. Саме в цей період було вдосконалено організацію внутрішньої роботи військово-морського департаменту. Були створені нові посади помічників військово-морського секретаря, оптимізовано кількість військових верфей, збільшено кількість військово-морських баз. У 1912 р. пост президента зайняв представник від демократичної партії В. Вільсон, який підтримував ідею створення могутнього американського флоту. Зробивши кілька кадрових змін у військово-морському департаменті, він продовжив втілення політики свої попередників. Вперше було розроблено та прийнято довгостроковий план розвитку військово-морських сил США.

У підрозділі 2.3 *«Використання ВМФ у зовнішній політиці на початку ХХ ст.»* аналізується роль та місце американського військового флоту в якості інструмента зовнішньої політики. Використання президентом військових кораблів без дозволу Конгресу стало можливим завдяки судовому прецеденту, що мав місце в 1860 р. Формулювання «захист життя та власності американських громадян за кордоном» стало зручним приводом для використання військового флоту в різних куточках світу. До початку Першої світової війни військові кораблі США використовувались біля берегів Нікарагуа, Куби, Домініканській республіці, в Китаї під час Сінхайської революції та на Філіппінах.

Третій розділ «Американський флот в період Першої світової війни» цілком присвячений ключовим питанням розвитку та використання бойових кораблів під час світового конфлікту 1914-1918 рр.

У підрозділі 3.1 *«Військово-морська політика США в період нейтралітету»* розглянуто ключові тенденції розвитку американського військового флоту. З початком війни в США активізувались прихильники нарощування озброєнь та активної підготовки до війни. Вони критикували президента за його нерішучість, проте В. Вільсон тривалий час успішно протистояв їм, вважаючи що нарощування морських озброєнь призведе до втягнення Сполучених Штатів у військовий конфлікт. Проте, після чисельних дипломатичних нот протесту уряду Німеччини щодо нападів на американські судна та трагічної загибелі американських громадян на «Лузітанії», президент змінив свою думку та став підтримувати ідею військових приготувань та збільшення військового флоту. Військово-морським департаментом

було підготовлено та подано на розгляд до Конгресу проект найбільшої за всю історію США військово-морської програми, що мала на меті створення одного з наймогутніших флотів у світі.

Підрозділ 3.2 «*Військово-морська програма 1916 р.*» висвітлює дискусію в уряді США з приводу проекту цієї програми. Проаналізовано основні положення прихильників та опонентів нової морської програми. Показано яким чином відбувались слухання в Конгресі за участю широкого кола військових спеціалістів, політиків та громадських діячів. Зрештою, після кількох місяців вивчення та розгляду цього питання, кількість опонентів морської програми в уряді США почала зменшуватись, а ідеї підготовки до війни стали популярними серед представників громадськості. В періодичній пресі активно обговорювали загрозу з боку Японії. Громадська думка та тиск з боку прихильників морської програми змусили опозиційно налаштованих політиків піти на певні поступки, що зумовило прийняття Конгресом компромісного варіанту військово-морської програми. Це було одним з ключових моментів в історії розвитку американського військово-морського флоту.

Підрозділ 3.3 «*Участь ВМС США у військових діях*» розкриває роль та місце американських ВМС у боротьбі із Німеччиною та її союзниками на морях. Вступ США у війну безумовно допоміг країнам Антанти у боротьбі, але американські військові плани зазнали краху. Американський розрахунок на те, що головні морські бої відбуватимуться за участі дредноутів та наддредноутів виявився марним. До ефективної боротьби із підводним флотом Німеччини ВМС США були погано підготовлені. Саме тому, Сполучені Штати були змушені повністю погодитись та діяти за англійською концепцією морської війни. Варто відзначити, що ці помилки були враховані військово-морським департаментом при розробці наступних військово-морських програм.

У четвертому розділі «**Американська військово-морська політика в повоєнні роки**» увагу зосереджено на ключових аспектах роботи військово-морського департаменту після завершення Першої світової війни. Розглянуто міжнародні морські суперечності на Паризькій мирній конференції.

У підрозділі 4.1 «*Американський принцип «свободи морів» та військово-морська програма 1919 р.*» визначено, що після завершення світової війни Сполучені Штати продовжили нарощувати свою військово-морську могутність. Були змінені головні завдання військового флоту, який мав захищати не тільки саму країну, а й національний торговельний флот. Американський принцип «свободи морів» виключав подальше використання морської блокади в якості інструмента ведення війни. Це призвело до посилення напруженості в американсько-англійських відносинах, оскільки у Великій Британії вважали блокаду одним із найефективніших методів боротьби.

Швидкий розвиток американських ВМС становив реальну загрозу англійській морській першості. Очевидним було те, що чергова військово-морська програма 1919 р. викликала велике занепокоєння в англійському Адміралтействі та уряді.

Підрозділ 4.2 «*Військово-морські суперечності на Паризькій мирній конференції*» присвячено врегулюванню головних морських суперечностей після

Першої світової війни. Ключовими питаннями були: майбутнє інтернованого німецького флоту, морські сили Ліги Націй та американсько-англійська угода щодо військових кораблів. Німецькі офіцери затопили кораблі свого флоту в Скапа-Флоу, щоб вони не дісталися переможцям. Після тривалих переговорів Велика Британія підтримала проект Ліги Націй. Проте, питання щодо співвідношення морських сил залишилось невирішеним, що відкривало шлях до нових перегонів з морських озброєнь.

П'ятий розділ «Вашингтонська конференція 1921-1922 рр.» присвячено вивченню врегулювання найголовніших морських питань, що залишились після Першої світової війни. Детально проаналізовано ключові договори, що були прийняті під час конференції.

У підрозділі 5.1 «США та підготовчий етап міжнародної конференції» показано, що після невдалої участі на Паризькій мирній конференції американське керівництво вирішило реабілітуватись. Саме тому, Сполучені Штати виступили ініціатором проведення міжнародної конференції, яка мала вирішити тогочасні морські суперечності, що могли спричинити новий етап перегонів та посилення міжнародної напруженості.

Підрозділ 5.2 «*«Договір п'яти» та новий баланс військово-морських сил*» висвітлює історію підписання одного з найголовніших документів конференції та його вплив на співвідношення національних військових флотів в світі. Американська дипломатія під гаслом скорочення морських озброєнь та завдяки незначним поступкам в кількості військових кораблів досягла військово-морського паритету з Великою Британією. США відмовились від технічно застарілих кораблів, залишивши в складі флоту лише найсучасніші кораблі, що могли гідно конкурувати з будь-яким іншим флотом. Також цим договором було визначено співвідношення флотів Франції, Італії, Японії, що сприяло зменшенню міжнародної напруженості.

У підрозділі 5.3 «*Американсько-англійські відносини та «Договір чотирьох»*» розглянуто врегулювання морських питань в азійському регіоні. Сполученим Штатам вдалося досягти скасування потенційно небезпечного для них англійсько-японського союзу. Японія отримала гарантії збереження статус-кво щодо військово-морських баз в регіоні. Нова чотиристороння угода, до якої було запрошено Францію, не містила жодних військових зобов'язань. Велика Британія та Сполучені Штати почали співпрацювати в регіоні, що дозволило встановити тимчасову рівновагу на Далекому Сході.

У **висновках** сформульовано загальні підсумки проведеного дослідження та викладено основні положення дисертації, що виносяться на захист:

- Військово-морська політика США 1909-1922 рр. та її особливості дотепер не мали всебічного розгляду в українській історіографії. Згідно з проаналізованою під час дослідження історіографічною та джерельною базою можна відтворити загальну картину військово-морської політики США. Варто брати до уваги ідеологічну заангажованість окремих наукових праць, зокрема, радянських досліджень та обмежений доступ до джерел американських авторів чийі праці були написані в 20-ті – на початку 30-х років ХХ ст. Вивчення розвитку військово-морської політики США є можливим лише за детального аналізу історії як

міжнародних відносин, так внутрішньої й зовнішньої політик Сполучених Штатів. Джерельна база дослідження представлена широким колом документів – джерел офіційного та особового походження, матеріалів преси.

- Зазначено, що в кінці XIX – на початку XX ст. в науці відбувались стрімкі зміни, що зумовили технічну модернізацію військово-морського флоту. Нові технічні рішення дозволяли кораблям розвивати більшу швидкість, мати краще озброєння та захист. Це зумовило перегляд вимог щодо технічних характеристик корабля, у результаті чого на англійській морській верфі в 1905 р. з'явився принципово новий тип корабля – «Дредноут». В американських військових колах поява цього корабля викликала гостру дискусію щодо майбутнього американського флоту. Думки фахівців розділились, а найавторитетніший військово-морський теоретик А. Меген виступав проти кораблів дредноутного типу. Проте, йому не вдалося переконати колег у своїй правоті, тому після тривалих обговорень рішення про будівництво американських дредноутів було схвалено. Сполучені Штати Америки таким чином приєднались до перегонів із військово-морського озброєння. Під час цього технологічного суперництва американські конструктори могли випередити своїх англійських колег, втім нерішучість президента Т. Рузвельта не дозволила США першими створити новий тип корабля – наддредноут. З появою цього типу кораблів розпочався новий етап військово-морських перегонів. Сполучені Штати через свою віддаленість від Європи не брали безпосередньої участі в морському суперництві між Великою Британією та Німеччиною. Однак, проаналізувавши технологічні зміни в будівництві кораблів та темпи їх будівництва, можна з упевненістю підтвердити бажання американської адміністрації створити не менш могутній флот, ніж англійський.

- Встановлено, що в арсеналі інструментів, що використовуються для ведення зовнішньої політики, є не лише дипломатичні методи, а й засоби примусу. Морські держави доволі часто застосовували свій військово-морський флот для досягнення зовнішньополітичних цілей. Сполучені Штати не були винятком. Після перемоги над Іспанією в 1898 р. американські кораблі активно використовувались керівництвом країни під час інтервенцій до країн Латинської Америки, що отримали назву «бананових війн». Коли політичними та економічними інструментами не вдавалось досягти поставленої мети, американський президент санкціонував використання бойових кораблів та морської піхоти, що завжди було гарантією успіху. Американський уряд уміло поєднував дипломатію долара із засобами тиску на політичне керівництво країн Південної Америки. Під час Сінхайської революції в Китаї американські військово-морські сили захищали не лише американських громадян, а й американську політику «відкритих дверей». Коли на Філіппінських островах розпочалось антиамериканське повстання місцевого населення, цей конфлікт вдалося вирішити завдяки участі військових. На початку XX ст. американський військово-морський флот був одним із головних інструментів зовнішньої політики Білого дому в Латинській Америці та на Далекому Сході.

- Розглянуто, що з початком Першої світової війни Сполучені Штати офіційно заявили про свій нейтралітет. Серед американського політикуму та в

суспільстві були як прихильники, так і противники участі у війні. Американський президент В. Вільсон дотримувався політики невтручання у справи європейських країн. Війна виявилась не такою швидкоплинною, як очікувалось. Військові організації та морські офіцери вимагали від уряду збільшення асигнувань для флоту під приводом військових приготувань. Незважаючи на те, що в європейських водах відбувались військові дії, американський бізнес продовжував торгувати зі своїми партнерами в Європі, які знаходились по обидві сторони фронту. В умовах ведення необмеженої підводної війни з боку німецьких підводних човнів знищувався не лише вантаж, а гинули й американські громадяни. Ці смерті викликали обурення серед населення країни, проте тривалий час американський уряд обмежувався написанням нот протесту. У цей час в Сполучених Штатах поширювались ідеї необхідності підготовки до війни та безпосередньої участі в ній.

Доведено, що під тиском суспільної думки, політичних опонентів та морських офіцерів В. Вільсон погодився із тим, що Сполучені Штати мають бути готовими до війни. Генеральна рада військово-морського флоту представила на розгляд Конгресу свої довгострокові плани із будівництва кораблів. У результаті тривалого обговорення та чисельних поправок і пропозицій американським урядом у 1916 р. було затверджено найбільшу в національній історії військово-морську програму. Доки Велика Британія воювала із Німеччиною, США впевнено розбудовували свій флот. Ця морська програма мала на меті наблизити американські військово-морські сили до рівня англійської морської могутності.

Показано, що після вступу Сполучених Штатів у війну в 1917 р. американські військово-морські плани ведення морської війни зазнали краху. В європейських водах не відбувалось морських битв за участю головних сил флоту. Найсучасніші американські дредноути та наддредноути виявились неефективними в боротьбі із підводними човнами Німеччини. США були вимушені прийняти англійську морську тактику ведення війни. Після англійсько-американських консультацій Сполучені Штати розпочали масове будівництво есмінців, які мали допомагати англійському флоту. Таким чином, головним завданням ВМС США в Першій світовій війні стала охорона торговельних кораблів.

- Виявлено, що після підписання Комп'єнського перемир'я США не зменшили темпів будівництва своїх кораблів. Оскільки за кількістю вже збудованих суден Сполучені Штати все ще вдвічі поступалися Британській імперії, то Генеральна рада ВМФ запропонувала проект нової морської програми. За своїм змістом вона була практично ідентичною до найбільшої морської програми 1916 р. Обговорення нової програми навмисно пришвидшували з тим, щоб в американських делегатів на Паризькій мирній конференції була певна перевага при обговоренні морських питань. Зрештою, морська програма 1918 р. стала розмінною монетою в американській дипломатичній грі. Велика Британія підтримала створення Ліги Націй в обмін на те, що Сполучені Штати відмовились від останньої морської програми. Серед інших важливих морських питань Паризької конференції було майбутнє німецького військового флоту. Союзники по Антанті пропонували різні варіанти: від його знищення до розподілу між країнами-переможницями. Проте, німецькі морські офіцери на чолі із контр-адміралом Людвігом фон Ройтером 21

червня 1919 р. затопили майже весь інтернований німецький флот. Але ключові військово-морські питання так і залишились невирішеними. Через опір Сенату та зростаюче незадоволення у суспільстві результатами мирної конференції, ратифікація Версальського мирного договору Сполученими Штатами затримувалась. Такий стан справ сприяв тому, що Генеральна рада ВМФ та прихильники морської могутності активізували пошуки шляхів збільшення кількості кораблів. Це означало, що існувала велика ймовірність початку нових військово-морських перегонів, але вже між США та Великою Британією.

- Проаналізовано результати міжнародної конференції з військово-морських питань у Вашингтоні 1921-1922 рр., що мала врегулювати суперечності котрі залишились невирішеними після Паризької мирної конференції. Питання співвідношення флотів було одним з найголовніших. Формально Британська імперія залишалась наймогутнішою морською державою, однак, швидкий розвиток американського бойового флоту змусив англійців рахуватись із новим конкурентом за морську першість. За результатами «договору п'яти» було встановлено нове співвідношення флотів у світі. Велика Британія була вимушена погодитись на паритет із військово-морським флотом США. Фактично це означало кінець епохи панування Британської імперії у світі, оскільки за економічними показниками Сполучені Штати вже давно обійшли Туманний Альбйон, а після Вашингтонської конференції англійцями було втрачено і одноосібне лідерство у військово-морській сфері. Завдяки могутності свого бойового флоту Сполучені Штати досягли не лише морського паритету із «володаркою морів», але й отримали світове визнання в якості одного з найвпливовіших гравців на міжнародній арені. За цим договором встановлювались обмеження не лише для лінійного флоту, а також для інших типів кораблів. Однак переговори щодо обмеження підводних човнів були зірвані французькими представниками, які не мали намірів утратити ефективну зброю проти могутнього англійського флоту. Підписання 6 лютого 1922 р. «договору п'яти» між США, Великою Британією, Японією, Францією та Італією зменшило напруженість у військово-морській сфері та сприяло стабілізації міжнародних відносин.

- Доведено, що в американсько-британських відносинах важливе місце займав Далекий Схід. Для Сполучених Штатів це був один із пріоритетних напрямів розширення їхньої сфери впливу. Проте військово-політичний альянс між Японією та Британською імперією був суттєвою перепоною на шляху реалізації американських планів. Саме тому одним із головних завдань американської дипломатії на конференції була ліквідація англійсько-японського союзу. Для Японської імперії цей союз давав певні гарантії захисту, тому просто відмовитись від нього не входило до планів японського керівництва. Після переговорів між американськими та японськими дипломатами, за посередництва англійців, сторонам вдалося досягти консенсусу. За умовами «договору чотирьох» Велика Британія та Сполучені Штати зобов'язувались не будувати військово-морських баз та не займатись фортифікаційним будівництвом на островах, що знаходились на підступах до Японії. Завдяки цьому договору Японія, з військової точки зору, стала наймогутнішою силою в регіоні. Адже ні Сполучені Штати, ні Велика Британія не

мали достатньої кількості ресурсів для успішного ведення бойових дій проти Японської імперії. Проте для дипломатії США ліквідація англійсько-японського союзу була визначною перемогою. «Договір чотирьох» позитивним чином вплинув на американсько-британські відносини, суттєво зменшивши гостроту протиріч між країнами. Саме цей договір дозволив відійти від конфронтації та розпочати етап співробітництва між англосаксонськими країнами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні результати дисертаційного дослідження:

1. Черняєв В. С. Дредноутні перегони та військово-морська політика США на початку ХХ ст. // Вісник ЛНУ. Історичні науки. – 2013. – №16 (275). – С. 139–148.
2. Черняєв В. С. Створення «Дредноута» та модернізація флоту США // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип.37. – С. 214–218.
3. Черняев В. С. Роль и место военно-морской программы 1916 г. во внешней политике США // Проблемы истории, филологии, культуры. – Магнитогорск, 2014. – №4(46). – С. 122–133.
4. Черняєв В. С. Військово-морські питання на Паризькій мирній конференції // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2015. – Вип.42. – С.237–242.
5. Черняєв В. С. «Договір п'яти» та новий баланс військово-морських сил у світі // Грані. Альманах. – 2015. – №12 (128). – С. 92–97.

Публікації, що додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

6. Черняєв В.С. Розвиток військово-морського флоту США напередодні Першої світової війни // Дні науки історичного факультету. – Вип. VI. – Ч.3. – К., 2013. – С. 23–24.
7. Черняєв В. С. Військово-морська політика президента США В.Тафта // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин: статті та матеріали IV Міжнар. наук.-прак. конф., присвяченої пам'яті професора Г. Л. Бондаревського. – Луганськ, 2013. – С. 145–149.
8. Черняєв В. С. Участь американського військово-морського флоту в Першій світовій війні // Дні науки історичного факультету. – К., 2014. – Вип. VII. – Ч.2. – С. 464–468.
9. Черняєв В. С. Американський політикум і початок Першої світової війни // Шевченківська весна 2014. К., 2014. – С. 402–405.
10. Черняєв В. С. Військово-морська політика США та «Договір чотирьох» // Дні науки історичного факультету. – К., 2015. – С. 441–446.
11. Черняєв В. С. Підготовка Вашингтонської конференції 1921 р. //

Шевченківська весна 2015: Історія. – К., 2015. – С. 585–588.

12. Машевський О. П., Черняєв В. С. Американсько-британська військово-морська співпраця в період Першої світової війни // Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 2. – К., 2015. – С. 216–231

АНОТАЦІЯ

Черняєв В. С. Військово-морська політика США 1909-1922 рр. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

У дисертації досліджується історичний розвиток військово-морської політики США в 1909-1922 рр. Проаналізовано та структуровано історіографію та джерельну базу проблеми, визначено її особливості як на внутрішній, так і на зовнішній політичних аренах.

Лише з кінця ХІХ ст. військово-морській політиці почали надавати важливе значення в суспільно-політичному житті Сполучених Штатів. Однак, за короткий термін американський флот за рівнем могутності зрівнявся з королівським флотом Великої Британії. Автором розглянуто ключові зміни у військово-морській політиці США в період 1909-1922 рр. Досліджено військове кораблебудування напередодні та під час Першої світової війни. Висвітлюється тісний зв'язок між розвитком військового флоту, зовнішньою політикою та міжнародним становищем Сполучених Штатів під час кардинальних та швидких змін у міжнародних відносинах початку ХХ ст. У дисертації окремо розглянуто головні аспекти технічної модернізації військових кораблів та ставлення різних політичних діячів до необхідності створення могутнього військового флоту.

Ключові слова: США, військово-морський флот, зовнішня політика, дипломатія, міжнародні відносини.

АННОТАЦИЯ

Черняев В. С. Военно-морская политика США 1909-1922 гг. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2016.

В диссертации изучается историческое развитие военно-морской политики США в 1909-1922 гг. Проанализировано и структурировано историографию и источниковую базу проблемы, определены её особенности как на внутренней так и внешней политических аренах.

Только с конца ХІХ в. военно-морской политике начали придавать важное значение в общественно-политической жизни Соединенных Штатов. За короткий срок американский флот по уровню могущества сравнялся с королевским флотом Великобритании. Автором рассмотрены ключевые изменения в военно-морской

политике США в период 1909-1922 гг. Изучено военное кораблестроение накануне и во время Первой мировой войны. Освещается тесная связь между развитием военного флота, внешней политикой и международным положением Соединенных Штатов во время кардинальных и быстрых изменений в международных отношениях начала XX в. В диссертации отдельно рассмотрены основные аспекты технической модернизации военных кораблей и отношение различных политических деятелей к необходимости создания мощного военного флота.

Ключевые слова: США, военно-морской флот, внешняя политика, дипломатия, международные отношения.

SUMMARY

Chernyaev Valeriy. US naval policy in 1909-1922. – Manuscript copyright.

Thesis for scholarly degree of candidate of history in specialty 07.00.02 – World History. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

Dissertation is devoted to the study of different aspects of US naval policy in 1909-1922. The beginning of the XX century was the period full of quick changes in all spheres. One of the most rapid changes were held in Navy. That was a period when US became a prominent international player all over the world and naval policy was one of the key activities for achieving it.

Based on wide source base, which includes official documents of US government institutions, international treaties, sources of personal origin, press and works of prominent scientists, devoted to the US naval and foreign policy.

The author analyzed the changes in naval policy, key aspects of technical modernization of warships, international situation and its influence on naval plans. American government took all necessary activities to achieve main goal of having Navy “second to none”.

In the end of the 19th century, US Navy began a new page of its evolution. Government of the country started annual production of new battleships. The goal was to have one of the most powerful fleet in the world. When Great Britain constructed “Dreadnought” in 1906 it was the beginning of the new era in military shipbuilding that caused naval race.

United States had to built more new battleships. Nevertheless, before World War I started US Navy was only the third in the world. Despite this American government continued to extend Navy. Discussion in American government before approving 1916 Naval Act and joining the war against Germany and its allies was studied in details. It was one of the key aspects in reaching Navy second to none.

The role and the place of American's Navy support for Great Britain in the struggle against German submarines were analyzed. The aftermath of Peace Conference in Paris on international positions of the USA was considered. Influence of Washington Naval Conference for further balance of sea power in the world was shown. US-British naval cooperation in the development of relations between the two countries was also studied. As a result, in a very short period of time United States achieved naval parity with Great Britain.

This dissertation will be essential reading for anyone interested in understanding the naval and international policy of the USA in 1909-1922. It may be useful for historians and anyone intrigued by the growth and development of international politics and practices.

Keywords: naval policy, USA, foreign policy, international relations, US Navy.